

**ТИТОВ ВИКТОР СТЕФАНОВИЧ И ЕГО ВКЛАД В ЭТНОЛОГИЧЕСКОЕ  
ИЗУЧЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛОРУСОВ  
TITOV VIKTOR STEFANOVICH AND HIS CONTRIBUTION TO THE  
ETHNOLOGICAL STUDY OF THE MATERIAL CULTURE OF BELARUSIANS**

Бочило Ирина Геннадьевна,  
Минск, Беларусь

Ключевые слова: отечественная этнология, Титов Виктор Стефанович, белорусы, материальная культура, историко-этнографическое районирование.

Резюме. Статья посвящена известному отечественному историку, этнологу Титову В. С. Раскрываются отдельные факты из биографии учёного, рассмотрены и систематизированы труды исследователя о материальной культуре белорусов, дана оценка его вклада в этнологическое изучение указанной проблемы.

Keywords: belarusian ethnology, Titov Viktor Stefanovich, belarusians, material culture, historical and ethnographic zoning.

Summary. The article is devoted to the well-known belarusian historian, ethnologist Titov V. S. Some facts from the biography of the scientist are revealed, the works about material culture of belarusians are considered and systematized, his contribution to the ethnological study of this problem is assessed.

Імя доктара гістарычных навук, прафесара Цітова Віктара Сцяфанавіча трывала ўвайшло ў гісторыю айчынай этналогіі. Сфера яго навуковых інтарэсаў досыць разнастайная. На сённяшні дзень Цітовым В. С. апублікавана некалькі соцэн навуковых і энцыклапедычных артыкулаў, шэраг аўтарскіх манаграфій і вучэбных дапаможнікаў. Значная частка падрыхтаваных публікацый вучонага прысвечана праблемам матэрыяльнай культуры беларусаў.

Віктар Сцяфанавіч нарадзіўся 15 лістапада 1938 г. на Магілёўшчыне. Скончыўшы гісторыка-геаграфічны факультэт Магілёўскага педагагічнага інстытута, больш за дзесяць гадоў ён працаваў школьным настаўнікам [1, с. 521]. Паралельна паступіў у аспірантуру Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР. У гэты час адно з прыярытэтных месцаў сярод навуковых праблематык, якія даследаваліся беларускай этналогіяй, займала традыцыйная матэрыяльная культура. Гэтыя абставіны істотна паўплывалі на выбар тэмы кандыдацкай дысэртацыі Цітова В. С. Свой уплыў аказала і вясковае паходжанне: «Бадай што, няма іншай навуковай дысцыпліны, якая б была так непасрэдна і арганічна звязана з нашай Бацькаўшчынай, з яе гісторыка-культурнай спадчынай, як этналогія. Яна скіравана на нас саміх: хто мы, дзе нашыя карані, якія жывілі культурнае дрэва, хто нашыя продкі, па якіх законах і традыцыях яны жылі...» [3, с. 3]. Кандыдацкая дысэртацыя Цітова В. С. была прысвечана развіццю народных дрэваапрацоўчых промыслаў Беларусі і пасляхова абаронена ў 1972 г. Асноўныя яе палажэнні былі выкладзены даследчыкам у манаграфіі «Народные деревообрабатывающие промыслы в Белоруссии (1917–1941 гг.). Этнографические очерки бондарного промысла и изготовления транспортных средств» (1976). Важную ролю ў вывучэнні акрэсленай праблематыкі адыгралі матэрыялы, сабраныя аўтарам у ходзе палявых этнаграфічных даследаванняў. Неабходныя этнаграфічныя звесткі рупліва збіраліся ў розных частках Беларусі на працягу некалькіх гадоў. Пазней яны былі перададзены Цітовым В. С. у архіў ІМЭФ, дзе захоўваюцца і зараз. Даследчыкам быў паказаны ўплыў географічнага і сацыяльна-эканамічнага фактараў на развіццё

дрэваапрацоўчых заняткаў, падрабязна разгледжаны бандарны промысел, спецыяльны рамесны інструментарый, класіфікаваны адпаведныя вырабы, паказана іх прызначэнне і асаблівасці выкарыстання, ахарактарызаваны гужавыя транспартныя сродкі (канструктыўныя асаблівасці, выкарыстанне ў розныя сезоны году, іх рэгіянальныя і лакальныя рысы). Значная ўвага нададзена высвятленню этнічных асаблівасцей і лакальных адрозненняў у распаўсюджанні пэўных элементаў матэрыяльнай культуры беларусаў, пры гэтым прадстаўлена параўнальная характарыстыка і акрэслены некаторыя гістарычныя паралелі з адпаведнымі заняткамі іншых усходнеславянскіх этнасаў.

Пасля абароны кандыдацкай дысертацыі Цітоў В. С. працаваў інспектарам педагагічных навучальных устаноў у Міністэрстве асветы БССР, а таксама некаторы час выкладаў у Гродзенскім педагагічным інстытуце. Асабліва насычаным і плённым у навуковай кар’еры вучонага стаў перыяд 1977–1993 гг., калі ён працаваў у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР. Як раз у 1970-я гг. беларускай інтэлегенцыяй было ўзнята пытанне аб стварэнні першага на Беларусі музея пад адкрытым небам, які б стаў сродкам барацьбы супраць пагрозы страты помнікаў матэрыяльнай культуры беларусаў і захавання яе аўтэнтчных узораў. Апошнія фактычна зніклі пад уплывам калгаснай палітыкі, падзей Вялікай Айчыннай вайны, пасляваенных аграрных рэформ і інш. У 1976 г. Урадам Рэспублікі была прынята пастанова «Аб стварэнні Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту», а для яе рэалізацыі арганізавана Рабочая група па стварэнню музея. У склад групы ўвайшлі архітэктары, гісторыкі і этнографы, прадстаўнікі розных арганізацый і навуковых устаноў. Сярод іх быў і Цітоў В. С. За час экспедыцый 1977–1987 гг. было выяўлена каля 5 тыс. помнікаў народнай архітэктуры і сабрана каля 50 тыс. прадметаў этнаграфіі. Так у вучонага з’явілася цікавасць да правядзення этнагеаграфічных даследаванняў. Спробы падзяліць тэрыторыю Беларусі на разнастайныя гістарычна-этнаграфічныя, культурныя, дыялектныя рэгіёны прадпрымаліся яшчэ на этапе станаўлення беларускай этналагічнай навукі. Звычайна навуковыя прапановы такога падзелу розніліся крытэрыямі, якія браліся за аснову, а таксама часам і абставінамі, у якіх працаваў той ці іншы даследчык, яго кваліфікацыяй і прафесіяналізмам. У прыватнасці, Цітовым В. С. была ажыццёўлена дэталёвая і першая комплексная па свайму характару распрацоўка гістарычна-этнаграфічнага раянавання Беларусі. Даследчык справядліва адзначаў, што вылучэнне этнаграфічных рэгіёнаў на Беларусі мае свае складанасці ў сувязі з адсутнасцю дакладна вызначаных культурна-гістарычных правінцый. Аднак комплексны падыход да праблемы і картаграфаванне характэрных этнічных прыкмет матэрыяльнай культуры дазволілі аўтару паказаць, што ў межах адзіных рыс нацыянальнай культуры рэгіянальныя адрозненні вызначаліся па прыродна-ландшафтных і кліматычных умовах, асаблівасцях гаспадарання, гістарычнай сістэме рассялення, тыпах паселішчаў і іх планіроўцы, адметнасцях жылля, прамысловых і рамесных заняткаў, касцюма і інш. Комплексны падыход Цітова В. С. у даследаванні гістарычна-этнаграфічнага раянавання заключаецца ў шырокім і метадычна карэктным выкарыстанні дадзеных этналогіі ў спалучэнні з матэрыяламі гістарычных і сумежных навук, уключаючы раздзелы некаторых прыродазнаўчых дысцыплін. На гэтай падставе навукоўцам былі вылучаны шэсць рэгіёнаў (Падзвінне, Падняпроўе, Цэнтральная Беларусь, Заходняе і Усходняе Палессе, Панямонне). У іх аснове ляжаць культурна-гістарычныя адрозненні, якія, калі лакалізуюцца ў тым ці іншым раёне, утвараюць цэласную сістэму ўзаемазвязаных кампанентаў – ландшафтна-геаграфічных умоў, характару рассялення і арганізацыі жылога асяродку, гаспадарчага ладу, этнасацыяльнай структуры насельніцтва, лінгвістычных асаблівасцей мясцовых гаворак. Цітоў В. С.

паказаў, што вылучаныя гістарычна-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі цягнуцца да бассейнаў вялікіх рэк. У гэтай сувязі геаграфічныя найменні, якія сустракаюцца ў этналагічнай літаратуры (Падняпроўе, Панямонне і г.д.) не з’яўляюцца выпадковымі.

Канцэпцыя падзелу Беларусі на шэсць рэгіёнаў выкладзена Цітовым В. С. у шэрагу яго прац («Историко-этнографические регионы в экспозиции Белорусского государственного музея народной архитектуры и быта», 1982; «Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов», 1983), а таксама ў калектыўным выданні «Номнікі этнаграфіі» (1981). Гэтай жа праблеме, а таксама шматлікім аспектам матэрыяльнай культуры прысвечаны адпаведныя артыкулы і раздзелы, падрыхтаваныя вучоным, у выданнях «Промыслы і рамёствы Беларусі» (1984), «Полесье. Матэрыяльная культура» (1988), «Этнаграфія Беларусі» (1989). У 1991 г. Цітоў В. С. паспяхова абараніў доктарскую дысертацию «Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов (XIX – начало XX в.)» [2]. Акрамя тэарэтычнага асэнсавання, праблема гістарычна-этнаграфічнага раянавання набыла практычны выхад у межах стварэння і абгрунтавання канцэпцыі Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту. Адпаведна праекту ў аснову музея былі пакладзены тэрытарыяльна-этнічны, функцыянальна-падпарадкавальны, гістарычны і сацыяльны прынцыпы. Экспазіцыйная зона складаецца з сектараў, прысвечаных культуры шасці этнаграфічных рэгіёнаў Беларусі і сектара «Мястэчка». Кожны сектар утварае адпаведны рэгіёну тып паселішча, у які ўваходзяць помнікі драўлянага дойлідства XVII – пач. XX стст. У экспазіцыі размешчаны грамадскія, жылыя, гаспадарчыя і вытворчыя пабудовы, у інтэр’ерах – прадметы хатняга ўжытку, прылады промыслаў і рамёстваў, адзенне, творы народнага мастацтва і інш. На жаль, на сённяшні дзень як самастойныя навукова-экспазіцыйныя сектары ў музеі функцыянуюць толькі тры.

Асобна варта адзначыць дзейнасць Цітова В. С. у галіне фарміравання ўстойлівай цікавасці ў моладзі да вывучэння этналогіі. У гэтай працы даследчык бачыў адну з форм навуковага творчага самавыяўлення, а таксама эфектыўны інструмент прапаганды ведаў аб культуры беларускага этнасу. Сярод публікацый такога кшталту варта адзначыць: «Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці» (1994), «Этнаграфічная спадчына» у дзвюх частках («Беларусь», 1996, 1997) (перавыдадзена ў 2001 г.).

Вучоны прымаў актыўны ўдзел у падрыхтоўцы першага тома серыі «Беларусы» (1995), прысвечанага промыслам і рамёствам, з’яўляўся аўтарам асобнага раздзела калектыўнай манаграфіі «Белорусы» (1998), навуковым рэдактарам і сааўтарам энцыклапедычнага даведніка «Народная культура Беларусі» (2002), зборніка «Народныя традыцыі і нацыянальная культура» (2001–2003), прымаў удзел у складанні «Нацыянальнага атласа Беларусі» (2002), падрыхтаваў шэраг артыкулаў для «Энциклопедии белорусской кухни» (2008) і інш.

Прафесар Цітоў В. С. унёс істотны ўклад у развіццё айчыннай этналогіі. Яго даследаванні адрознівае высокі навуковы ўзровень, а таксама імкненне максімальна актуалізаваць этналогію як навуку, перавесці яе з «жывой старыны» ў разрад дзейсных інструментаў стварэння жывой гісторыі.

#### Літаратура:

1. Суднік, Л. А. Цітоў Віктар Сцяфанавіч / Л. А. Суднік // Этнаграфія Беларусі : Энцыклапедыя / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1989. – С. 521–522.
2. Цітоў Віктар Сцяфанавіч // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск, 2003. – Т. 17. – С. 120.

3. Цітоў, В. С. Этнаграфічная спадчына : Беларусь. Традыц.-бытавая культура / В. С. Цітоў. – 2-ое выд. – Мінск : Беларусь, 2001. – 207 с.